

OILADA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MEHNAT TARBIYASI PARADIGMALARI

Rasulxo'jayeva Madina Axmadjonovna

*Nizomiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim
metodikasi kafedrasi pedagogika fanlari falsafa doktori*

Samiyeva Sanobar Obid Qizi qizi

Maktabgacha ta'lim yonalishi III kurs talabasi

Anotatsiya: Maqolada oilalarda bolalar mehnat tarbiyasi, bolalarni mehnatga psixologik va amaliy jihatdan tayyorlash, hozirgi davrda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar shaxs kamolotiga nisbatan juda katta ta'siri, mehnatga muhim ijtimoiy burch sifatida qarash, ma'lum faoliyatni bajarishda mas'uliyatni his etish, mehnat va uning natijasi, shuningdek, mehnat jamoasiga hurmat, mehnat faoliyatini tashkil etishda tashabbuskorlik, faollik ko'rsatish, o'z aqliy va jismoniy qobiliyatini to'liq namoyon etishga bo'lgan ichki ehtiyoj, mehnatni ilmiy tashkil etish yo'lida amaliy harakatni olib borilishi xususidagi masalalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: oila, mehnat, malaka, hunarmand, mehnat an'analari, hamkorlik.

Mehnat – insonning maqsadga yo'naltirilgan faoliyati bo'lib, hayot kechirishining asosiy shartidir. Mehnat tufayli inson o'zining moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini amalga oshiradi. Insonning o'zi esa mehnatkash bo'lib, u tufayli o'zining iste'dodi, qobiliyati, layoqatini namoyon etadi. Mehnat jarayonida insonning dunyo qarashi kengayib, bilim saviyasi oshib, o'z-o'zini jismoniy va ma'naviy jihatdan shakllantirib boradi.

Har bir inson u yoki bu kasbini yoki bir necha kasb - hunarni egallashi mumkin. «Bir yigitga qirq hunar ham oz» degan maqolning mazmunida ham bir necha kasbni egallash hayotiy ehtiyoj ekanligiga ishora etiladi. Har bir kasbning, hunarning o'ziga xos mashaqqati va lazzati bor. Uning mashaqqatini matonat, tinimsiz izlanish, sabr-toqat bilan yenggan insongina uning lazzatidan bahra oladi.

Yoshlikda puxta egallagan hunar, mehnat malakalari inson umrining oxirigacha rohat – farog'atda turmush kechirishning garovidir. «Hunarli er hor bo'lmas, burda nonga zor bo'lmas», «Hunarmandning noni butun», «Hunar zar hunarsiz xar» (xar - eshak). «Bilgan bilar, bilmagan yiqilar», «Hunarli yigit mevali daraxt» kabi maqollarda ham rizq-nasibaning butunligi hunar orqasidan bo'lishiga

ishora etiladi. Hunar shunchalik katta, mangu boylikki, uni o'g'irlash ham, yondirish ham yo'q qilish ham mumkin emas.

Ustozni shogirdga nisbatan qattiqqo'lligi, talabchanligi, rag'batlantirishi yoki jazolashi uning kelajakda mohir hunar sohibi bo'lib shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Shogirdga nisbatan o'ta mehribonlik, ayash, yuz-xotirchilik uni o'rtamiyona hunarmand qilib qo'yadi. Shuning uchun ustoz o'zida mavjud bilimni shogirdi ongiga sabr-toqat bilan singdirishi, o'zidan so'ng uning hunarini davom ettiruvchi haqiqiy shogird yetishtirishga harakat qilmog'i lozim.

Hunar egallagan mehnatdan bo'yin tovlamaydigan odam jamiyatda qadr topadi. Halq ichida obro'-e'tibor, mansab pillapoyalariga chiqish ham halol mehnat, hunar sirlarini mukammal egallash natijasidir. Shuning uchun ham halqimiz "Mehnat qilgan – elga aziz" deydilar.

O'zbek xalqi azal-azaldan kasb-xunari, mehnatsevarligi, halol va pokligi bilan dunyo miqyosida tanilib kelmoqda. Halqimizning zargarlik, naqqoshlik, duradgorlik, sartaroshlik, o'ymakorlik, kulolchilik, bog'bonlik, chorvadorlik, chevarlik, kashtado'zlik, to'quvchilik, do'ppido'zlik, ganjkorlik, sandiqsozlik, beshiksozlik, etikdo'zlik va boshqa yuzlab hunar mahsulotlari o'zining betakrorligi, go'zalligi maftunkorligi bilan dunyo halqlarini lol qoldirib kelmoqda.

Dunyoga mashhur hunarmand ustalar tarbiyalab yetishtirishda, hunarmandlar sulolalarining umrboqiyiligini tarbiyalashda ota-ona, oilaning roli kattadir. Oilada tarbiyalanayotgan har bir jinsdagi farzandga o'ziga xos va mos hunar ilmini o'rganish ularning kelgusi farovon turmushini ta'minlash demakdir. O'g'il bola qadim-qadimdan chorvachilik, dehqonchilik, duradgorlik, sartaroshlik, pichoqchilik, bog'bonlik, etikdo'zlik, maxsido'zlik kabi og'ir jismoniy mehnat talab etuvchi hunar bilan shug'ullangan bo'lsalar, qizlar kashtachilik, do'ppido'zlik, jiyakdo'zlik, tikuvchilik kabi nafis did, mahorat san'at talab etadigan hunar bilan mashg'ul bo'lganlar. Oilada ota-onaning ham farzand oldidagi asosiy burchlaridan biri unga kasb-hunar o'rgatishdan iboratdir. Inson hayotida zarur bo'lgan barcha hunarlarni farzandalarga o'rgatish ota-ona uchun ham farz ham qarzdir. Sharq allomalari zamonlaridan Unsurulmaoiliy Kaykovus «Qobusnoma» asarida shunday misollarni keltiradi: «Men o'n yoshimda erkonda mening bir hojibim bor edi, unga Manzar sohib der edilar. Ul ot minmak ilmin yaxshi bilur erdi va Rayxon otlig bir xodimi bor erdi. Otam meni ul ikkoviga topshirdi, toki ular menga otda yurmoq, nayza urmoq, zavbin otmoq, chavgon urmoq, kamand tashlamoq, ilmini o'rgatg'aylar». Undan so'ng ularga dedi: «Farzandim o'rgatg'on ishalringizni barchasini yaxshi bilibdur, hunarlarning yaxshisin o'rgatmishsizlar, lekin yana bir zarur hunar olibdur. Ular

debdilar: «Ul na hunardir?» Otam dedi: «Bu o'rgatg'on hunarlaringizni zarur vaqtda farzandim uchun boshqalar ham qila olur, lekin uning o'zi qiladurg'on, uning uchun boshqalar qila olmaydirg'on hunar qolibdur». Ular «Ul qaysi hunar?» debdilar. Amir: «Suvda yuzmakdurkim, bunday ishni farzandim uchun hamma odamlar qila olmas», - dedi. Shundan keyin ikki mallohni, ya'ni ikki kemachini kelturib, meni ularga topshirdi. Ular menga yuzmak hunarini o'rgatdilar. Men karrbich (hurram nohurramlik bilan) bila ul ishga mashg'ul bo'ldim va yaxshi o'rgandim. Bir vaqt bir necha kishi bilan kemaga kirib (Utirib) Dajla daryosidan o'tar bo'ldik: Tog'girga otlig' joyda girdob bor edi va xavflik joy erdi. Ustoz kemachilar undan ko'p mashaqqatlar bila o'tar edilar. Biz kema bilan o'sha joyga yetushdik. Ammo kemachi usta ermas edi va kemani nechuk surarni bilmadi. alqissa, yegirma yetti chog'lik kishi barcha birdan g'ark bo'ldik. Ammo men va yana bir kishi, ya'ni mening g'ulomim, uni ziyrak Kaykovus der edilar, suzub chiqdik. Bu voqeadan so'ng otamning mehri ko'nglumda behad ziyoda bo'ldi... Men otamning boshig'a ham shunday ish tushg'onini bilmas erdim. Shuning uchun menga yuzmak hunarini o'rgatg'on erkan».

Demak, hunar tanlash va uning sirlarini mukammal egallashda ota-ona birinchi ustozdir. Albatta, bola egallaydigan hunar uning jinsi, qiziqishi, iqtidori, qobiliyati, salomatligi, oila va jamiyat ehtiyojlariga mos bo'lmog'i zarur. Kasb-hunar tanlashda bolaning o'ziga ham erkinlik bermoq kerak. Shundagina o'zi sevib egallagan kasb-hunarga mehr qo'yadi, mehnati qanchalik og'ir bo'lsada, charchamaydi, nolimaydi, mehnatning qadriga yetadi, o'zgalar mehnatini hurmat qiladi, mashaqqat bilan halol mehnat evaziga topilgan boylikni o'ylab, tejamkorlik bilan, rejali sarflaydi.

Chorvachilik, hunarmandchilik, ovchilik va boshqa sohalar bilan shug'ullanishgan.

Oilalarda bolalarga mehnat tarbiyasi shu kasblar bo'yicha berilgan. Asta-sekin bolada malaka paydo bo'la boshlagan. Bola tarbiyasida bobo, momo, ota va butun jamoa katta o'rin tutgan. Ota kasbini egallash bolaning axloqiy va diniy muqaddas burchi bo'lib, ham farz, ham qarz hisoblangan. Bola ilk mehnat malakasini oilada o'z-o'ziga xizmat qilish, uy ishlarida kattalarga yordam berish, qo'lidan keladigan ishlarni bajarish jarayonida egallagan ota-ona, qarindosh-urug' va boshqalar mehnatini qadrlash va hurmat qilish ko'nikmasi oilada tarkib topgan. Bola 5-6 yoshdan boshlab uy ishlarini bajarishga kirishgan. O'g'il bolalar ot minish, xo'jalik ishlarini bajarish, qizlarga esa tikish, to'qish va boshqa ro'zg'or yumushlarini o'rgatishgan. Oilada ota so'zi qonun kabi bajarilgan va bajarilishi shart bo'lgan.

Bolalar kattalarning hurmati uchun o'rnidan turib salom berishi, qo'liga suv quyishi, ovqatni oldin yoshi ulug'larga uzatish, umuman kattalarga izzat-hurmat ruhida tarbiyalagan. Ro'zg'orda ularni "Bir ko'ylak ortiq kiyganni hurmat qil» degan naql doimo uqtirilgan. Keyinchalik uylanganda ham otasidan ruxsatsiz ayrim ishlarni o'zi bajara olmagan ham.

Mehnat tarbiyasi oilada juda erta boshlangan. Chunki ro'zg'orda bolaning mehnati doimo kerak bo'lgan. Kattalar bolalar qilgan xatolarni doimo tuzatib, mehnat jarayoni turli bajarilishini kuzatib borishgan.

Oilaning qut-barakasi, hamjihatligi, hamkorligi a'zolarining kasb-hunar malakalarini egallaganliklari va mehnat taqsimotini adolatli yo'lga qo'yishiga bog'liqdir.

Oilada ro'zg'or yumushlari oila a'zolari jinsi, yoshi, qobiliyati, mehnatga munosabatlariga qarab to'g'ri taqsimlanmog'i zarur. Oilada boshliqlarning ro'zg'or yumushlarini faqat o'zlari bajarishlari bolani ishyoqmas, yalqov, takabbur, ota-ona mehnatini qadarlamaydigan bo'lib o'sishlari uchun sabab bo'ladi. Shuning uchun ham ro'zg'or va xo'jalik ishlarida ota-ona bilan bir qatorda o'g'il- qiz, kelinning ham o'z burch va vazifalari mavjud. Ularni to'liq ado etish har biridan o'z burchlariga ma'suliyat bilan yondashishni talab etiladi. Jumladan o'g'il otaga bozordan oziq-ovqat, xo'jalik mahsulotlarini harid qilishga, yer chopish, ekin ekish, chorvachilik, dehqonchilik, polizchilik, qurilish ishlarida, to'y-tantanalari va motam marosimlarini o'tkazishda, xotin-qizlar uchun og'irlik qiladigan ishlarda yordam beradi. Qiz bola esa onaga hovli va xonalarni supurib-sidirish, taom tayyorlash, qish mavsumi uchun quritilgan mevalar, turli tuzlamalar, murabbolar tayyorlash, mehmon kutish kabi yumushlarda ko'maklashadi va shu jarayonda o'zi ham mustaqil hayotga tayyor bo'lib boradi.

Oiladagi mehnatning bajarilish vaqti, mazmuniga ko'ra turli tarzda amalga oshiriladi. Ya'ni, kundalik yumushlar, qish, bahor, yoz, kuzda bajariladigan mavsumiy ishlar, oilaviy marosimlar (mehmon kutish, to'y va bayram tantanalari, motam va xotirlash marosimlari)ga tayyorgarlik ko'rish va ularni nishonlash bilan bog'liq yumushlar, mahalla, jamoatchilik hamkorligida amalga oshiriladigan ommaviy tadbirlar (hashar, obodonlashtirish ishlari, umumxalq bayramlariga tayyorgarlik) bilan bog'liq yumushlarda ishtirok etish. Ushbu mehnat turlari oila a'zolari ichida teng va adolatli ravishda taqsimlanishi zarur. Ba'zan ota-ona topshiriqni so'zsiz toza, vijdonan bajaradigan farzandga oilaning aksariyat yumushini topshiradi. Erinchoq topshirilgan vazifani qo'l uchida «Mendan ketguncha, egasiga yetguncha» qabilida bajaruvchi loqayd, ishyoqmas farzand esa

chetda qoladi. Yoki, ota-ona shu o'g'lim yoki qizimga buyurgunimcha o'zim bajarganim maquldir, farzand qilishi zarur bo'lgan yumushlarni ham o'zlari bajaradilar. Natijada bunday farzandlar ota-onani qadrlamaydigan, ishyoqmas, hayot qiyinchiliklariga bardoshsiz, oila yuritishga tayyor emas, og'irning ustidan, yengilning ostidan yuradigan mehnatni sevmaydigan bo'lib o'sadilar. Natijada uddaburon farzand bilan hech narsa qo'ldan kelmaydigan farzand, ota-ona, farzandar, qaynona-qaynota, qayin uka-singil, opa, aka va kelin o'rtasida nizo paydo bo'ladi. Darhaqiqat mehnat taqsimotida ham o'zgarishlar bo'ladi.

Mehnat madaniyatini egallash, ish qurollarini ma'lum joyda ma'lum tartibda saqlash, saranjom bo'lish, vaqtni tejash, ishni tez, sifatli va ozoda bajarish uchun katta ahamiyat ekanini bolaga tushuntirish zarur.

Xonadonning har bir a'zosi o'z zimmasidagi rejali, to'g'ri tashkil etsa, mehnat qurollaridan ehtiyotkorlik bilan foydalansa, ro'zg'or buyumlarini avaylab asrasa, vaqtdan unumli foydalanish malakasiga ega bo'lsa, ish o'rnini saranjon-sarishta saqlasa, pala-partishlikka, isrofgarchilikka yo'l qo'ymasa, har bir yumushni did, qunt, sabr-matonat bilan amalga oshirsagina, u mehnati natijalaridan huzur-halovat topadi. Halq maqollarida aytilganidek: «Mehnat rohatning poydevoridir», «Rohatning onasi- mehnat», «Halol mehnat- huzur- halovat» , «Suvsiz hayot bo'lmas, mehnatsiz rohat», «Mehnatsiz rohat bo'lmas, tashvishsiz ne'mat», «Halol mehnat- yaxshi odat, berur senga saodat». Oilaning har bir a'zosi zimmasidagi vazifa umumiy maqsadni ko'zlab tashkil etilgan va uning natijalaridan barcha oila a'zolari bahramand bo'lgan taqdirdagina unday mehnat foydali hisoblanadi.

Mehnat tarbiyasi bolalarni mehnatga psixologik va amaliy jihatdan tayyorlashni nazarda tutadi. Zero, mavjud sharoitda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar shaxs kamolotiga nisbatan juda katta talablarni qo'ymoqda. Xususan, mehnatga muhim ijtimoiy burch sifatida qarash, ma'lum faoliyatni bajarishda mas'uliyatni his etish, mehnatga va uning natijasi, shuningdek, mehnat jamoasiga hurmat, mehnat faoliyatini tashkil etishda tashabbuskorlik, faollik ko'rsatish, o'z aqliy va jismoniy qobiliyatini to'liq namoyon etishga bo'lgan ichki ehtiyoj, mehnatni ilmiy tashkil etish yo'lida amaliy harakatni olib borish shular jumlasidandir.

Mehnat an'alarining tarbiyaviy ahamiyatini unutmazlik lozim. Chunki mehnat munosabatni qaror toptirish yosh avlod tarbiyasining asosi hisoblanadi. Mehnat an'alarining tayanchi sifatida yoshlarni hayotga, ijtimoiy mehnat faoliyatida ishtirok etishiga tayyorlash ham muhim rol o'ynaydi. Chunki mehnat an'analari zamirida shaxsning axloqiy sifatleri – mehnatsevarlik, yerga va tabiatga

muxabbat, suvni isrof etmaslik, saxiylik, har bir pulning qadriga yetish, kahramonlik, mehnat baxt keltirishi qaror topadi.

Bolalarning mehnatga muxabbat qo'yib o'sishida oiladagi ijtimoiy muhit juda katta rol o'ynaydi.

O'zbek oilalarida bolalarning mehnatga mehr qo'yishida qadimdan kattalar namuna bo'lib kelganlar. Odatda qizlar uy xo'jaligida onaga yordam berishgan, ukalariga qaragan, uyni sarishta qilishib, tikish-bichishni o'rganishgan. O'g'il bolalar esa ekin ekish, uni parvarishlash, yig'ish, yanchish, hayvonlarni boqish kabi yumushlarni bajarishgan. Oila a'zolari yetishtirgan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yig'ishda, ayniksa paxta, poliz ekinlari, uzum va mevali daraxt hosilini yig'ib-terib olishda katta-yu kichik barobar ishtirok etishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Расулходжаева, М. А. (2019). ПРИМЕНЕНИЕ УСТНЫХ НАРОДНЫХ ИГР В ВОСПИТАНИИ В СЕМЬЕ ЛЮБВИ К МИРУ ПРИРОДЫ. In *ДЕТСТВО В ПРОСТРАНСТВЕ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРАКТИК* (pp. 292-294).
2. Rasulkhujaeva, M. A. (2019). Educator's Role in Forming Moral Qualities Senior Preschool Age Children by Introducing Animal World. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
3. Расулходжаева, М. А. (2022). КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ. *Национальная ассоциация ученых*, (80), 30-32.
4. Kalendarova Z.K. Technology for Developing Thinking Ability of Students through Problem Education in Primary Education. *International Journal on Integrated Education* <https://journals.researchparks.org/index.php/IJIE> e-ISSN : 26203502 p-ISSN : 26153785
5. 244-249.
6. Rasulxo'jayeva Madina Axmadjonovna, & Ko'jageldiyeva Aziza Muxsum qizi. (2023). МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ MAQOLLARIDAN FOYDALANISH JARAYONINI TASHKIL ETISH TRAYEKTORIYASI. *PEDAGOGS Jurnal*, 27(1), 39-43.
7. Khasanova, S. (2021). Formation of national pride in children through teaching description of historical monuments in Uzbekistan. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(2), 734-738.
8. Khasanova, S. T., & Vasila, T. (2023, May). DEVELOPMENT OF IMAGINARY-CREATIVE COMPETENCES IN THE PROCESS OF PREPARING FUTURE TEACHERS FOR PROFESSION. In *Next Scientists Conferences* (pp. 84-91).
9. Rasulxo'jayeva Madina Axmadjonovna, & Nodirbekova Yulduz Bekzod qizi. (2023). ТАРБИЯЧИ ИМИДЖИДА -ПЕДАГОГИК КОММУНИКАТСИЯ. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 8(1), 107-118.
10. Расулходжаева М. А. Иллюстрация этического отношения человека к животному миру в трудах древних источников и философов Востока // *International scientific review*. 2019. №LXIV. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/illyustratsiya-eticheskogo-otnosheniya-cheloveka-k-zhivotnomu-miru-v-trudah-drevnih-istochnikov-i-filosofov-vostoka> (дата обращения: 14.03.2024).